

В. Брич

“НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС – ЗАЙНЯТІСТЬ”: РІСТ ЧИ ПАДІННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ?

Науково-технічний прогрес, будучи об’єктивною, постійнодіючою закономірністю розвитку матеріального виробництва, є динамічним процесом, який визначається розвитком нових технологій. У даному випадку мова йде про своєрідний “різновид” науково-технічної революції, який здебільшого трактується як “електронна революція”, і саме вона спричинила докорінну перебудову організації і технологічної основи виробництва.

Технічний розвиток впливає не лише на економіку, змінюючи характер взаємостосунків у системі “людина-техніка”, але й змінює суспільство в цілому та кожну людину зокрема, розширюючи її інтелектуальні можливості. Все це позначається на економічній організації суспільства, суттєво впливає на структуру зайнятих у виробництві осіб (наприклад, внаслідок цього змінюється кількість робочих місць, масштаби безробіття тощо), що приводить до позитивних змін в життєвому рівні населення.

Використання нових технологій спричиняє поступове зростання продуктивності праці і забезпечує таким чином працезберігаючий ефект, оскільки внаслідок цього збільшується маса товарів і зберігається той самий рівень зайнятості. Здешевлення одиниці продукції зумовлювало підвищення попиту на неї, а це давало змогу підвищити життєвий рівень населення при збереженні досягнутого суспільством рівня зайнятості. Проте треба зазначити, що наприкінці другого – на початку третього тисячоліття звична схема “продуктивність праці – економічне зростання – стабільна кількість робочих місць – підвищення життєвого рівня” не спрацьовує саме в 3-ій ланці: виявилось, що зростання продуктивності праці не тільки не сприяє збільшенню кількості робочих місць, а навіть вивільняє значну частину зайнятих у виробництві осіб. Складається майже парадоксальна ситуація: якщо раніше безробіття асоціювалося зі спадом виробництва й низькими інвестиціями, то тепер воно стає результатом економічного буму й високих інвестицій. Застосування технологічних новацій тільки тоді підвищує життєвий рівень населення, коли створюються нові види продукції, в усіх інших випадках позитивні зміни не спостерігаються. Комп’ютеризація виробництва, основним аргументом прихильників якої було зниження витрат на робочу силу, також не могла гарантувати стабільної зайнятості.

У країнах, де витрати на оплату праці становлять лівову частку затрат у собівартості продукції мотив економії на робочій силі виражений особливо яскраво; там, де вона дешева, не спостерігалися інвестиції в нові технології і техніки, а тому продукція таких держав є неконкурентноспроможною, а самі вони виступають аутсайдерами на світовому ринку.

Треба зазначити, що проблема зайнятості робочої сили постає як перед державним, так і перед приватним секторами економіки. Правда, підприємці, вирішуючи питання кількості і якості необхідної робочої сили, майже не враховують його загальнодержавний аспект, прагнучи лише використати її з вигодою для себе. Тому на приватних підприємствах нові робочі місця створюються тоді, коли вони потребують робочих рук, коли мають для цього можливості і у випадку необхідності можуть від них відмовитися без особливих втрат для виробництва.

Чи здатне використання передових технологій змінити умови і зміст праці? Дехто з вчених вважає, що застосування нової техніки приведе до збагачення праці, інші наголошують на

небезпеці її дегуманізації, що, на їхню думку, проявлятиметься в зростанні ізоляції робітника, поширенні таких видів робіт, які не передбачають творчого підходу. Наслідком цього є те, що робітник перестає усвідомлювати смисл роботи, а це приводить до її збіднення. З процесами використання нових технологій безпосередньо пов'язане явище, відоме під назвою "поляризація кваліфікації". Воно призводить до появи двох груп робітників: перша – робітники високого рівня кваліфікації, друга – робітники низького рівня, відповідно робітники середнього рівня витісняються, бо не знаходять сфери застосування своїм вмінням. Враховуючи, що середній клас становить в розвинених державах значну більшість населення така ситуація явно не веде до підвищення життєвого рівня населення. Від працівників першої групи вимагається вміння працювати з інформацією, що стає можливим за умови високого рівня освіти; саме це передбачає готовність до технічних змін. Представники другої групи, як вважають окремі науковці, можуть задовільнитися і нижчим рівнем освіти, проте існує загроза моральної деградації їх як особистостей.

Передбачається, що створення робочих місць, з огляду на кваліфікацію, має здійснюватися за принципом піраміди. Інформаційна технологія, розширюючи інтелектуальні можливості людини, створює таке нове виробниче середовище, в якому дуже важко знайти місце працівникам середньої кваліфікації, їх здатні замінити мікропроцесори.

Зрозуміло, що висококваліфіковані робітники на ринку праці "коштують" дорожче, тому науковці, враховуючи здобутки науково-технічного прогресу, роблять ставку на працівників другої категорії, розраховуючи в перспективі спочатку на часткову, а потім на повну автоматизацію виробництва. Так, сучасний дослідник впливу нових технологій на суспільство Н.Шейкен з цього приводу писав, що сучасна ідеологія вважає людську участь у виробництві ненауковим фактором [1].

Проте проблеми, з якими зіткнулися прихильники тотальної комп'ютеризації виробництва, заставили по-іншому оцінити роль людського фактора в економіці і привели до своєрідного "ренесансу особистості" у виробництві. Хоч це не було продиктовано турботою про робітників, які в перспективі підлягали скороченню, проте пошуки оптимальних шляхів розвитку виробництва були спрямовані на можливість використання людини у сфері економіки. Виявилось, що саме в діях кваліфікованого спеціаліста присутній елемент, який раціонально пояснити дуже важко, але він давав змогу майже механічно справлятися з тими ситуаціями, які малокваліфікований спеціаліст не здатний вирішити, бо вони не передбачалися програмою.

При вивченні взаємозалежності науково-технічного прогресу і рівня життя в нашій країні доводиться констатувати, на жаль, практично відсутність першого із зрозумілою ситуацією щодо другого. Різкий спад платіжного попиту на продукцію науково-технічних галузей привів до:

- небезпеки фізичного зносу;
- фінансового голодування наукових галузей;
- провалу ефективного процесу конверсії, адже при такому потенціалі, при розумному науковому фінансовому забезпеченні можна було перейти до високих технологій, так необхідних господарському комплексу, а не до виробництва часом примітивних речей побуту;
- різке зменшення поновлення технологічного обладнання за рахунок імпорту;
- низький рівень внутрі- і міжгалузевої спеціалізації у виробництві технологій;
- регресивний характер зміни структури технологічного парку;
- низький рівень технічного оснащення робочих місць;
- втрата вітчизняної конкурентоздатності;
- зменшення фондоозброєності (наукоємкості);
- збільшення технологічних затрат, собівартості через застосування застарілої техніки і технологій.

Зрозуміло, що в даному випадку якщо і не відбулося зниження рівня зайнятості (насамперед через зростання трудозатратності), то дані чинники привели до суттєвого зниження життєвого рівня населення. Економічна ситуація в останній час дещо покращилась, проте до реального підвищення життєвого рівня населення ще далеко. Тому терміновими нам бачаться ряд заходів.

Основний напрям оздоровлення економіки полягає в макростабілізації на основі структурної перебудови, технологічних нововведень.

Технологічний прогрес може характеризуватися певною ієрархічністю:

- 1) неможливість освоїти і ефективно використовувати сучасну технологію.
- 2) можливість встановлювати і експлуатувати прогресивні зарубіжні технології.
- 3) можливість експлуатації і вдосконалення вітчизняних і зарубіжних технологій для випуску якісної продукції.

Україна перебуває на межі 1 і 2 етапу розвитку.

Актуально стоїть питання прогресу в фінансово-економічній, управлінській, структурно-технологічній сферах.

Сам по собі науково-технічний прогрес не є панацеєю, він спроможний на ефективність тільки у взаємодії зі всіма сторонами суспільного розвитку і проявлятися збалансовано у всіх галузях і сферах діяльності. Стрибок, коли інші галузі підтягуються до нових сучасних технологій в галузях, минаючи перехідний період технологічного оновлення, неможливий.

Важливим аспектом науково-технічного прогресу є ресурсозбереження. Одним із акцентів можуть бути ресурсодобувні галузі, оскільки це саме ті галузі, які мають ще значний експортний і внутрішній потенціал, який при певній технологічній і структурній політиці міг би стати базою для створення нових робочих місць, фінансовою основою значної частини нововведень.

Складова частина науково-технічного прогресу – інновації в останні роки зазнали відчутних змін. Криза інновацій викликана зменшенням частки нової і модернізованої техніки і технологій в загальному випуску продукції, звертанням програм ресурсозбереження, стагнацією інноваційної активності підприємств, недостатністю фінансових ресурсів і бюджетного фінансування, деіндустріалізацією економіки, занепадом розвитку фундаментальної науки, пріоритетом вдосконалення існуючих в рамках старих консервативних технологій над створенням принципово нових, відсутністю стратегій розвитку і формування політики нововведень.

В результаті проведеного аналізу ми прийшли до необхідності створення нової концепції, яка буде інтегральним елементом всієї економічної стратегії держави, оцінкою динаміки галузевої і територіальної структури господарства на основі науково-технічних факторів і пріоритетів розвитку, приведе до підвищення рівня життя населення.

Високотехнологічні ланки без достатнього фінансування і тісного технологічного зв'язку з іншими галузями не зможуть забезпечити технологічний розквіт держави. Згадаймо той момент, що до розпаду СРСР Україна, за оцінками більшості експертів мала значний потенціал до розквіту, проте всі вони не врахували те, що союзна військова доктрина була спрямована на очікування небезпеки з заходу, тому Україна попала в зону обробних галузей (у випадку війни виробництво легше передислоковується), що і чітко проявило себе на сучасному етапі.

Необхідно в повній мірі включити дію ринкових регуляторів, які зможуть забезпечити перелив капіталу, праці і наукових ресурсів, необхідних для становлення високотехнологічного господарського комплексу України, що, в свою чергу, забезпечить створення нових, переатестацію існуючих робочих місць і приведе до підвищення життєвого рівня населення.

Література

1. *Shaiken N. Work transformed: Automation a labor in the computer age.- N.X.,1985.- P.59.*